

Ekonomski aspekti pandemije COVID-19: slučaj Republike Srbije

Economic aspects of the COVID-19 pandemic: the case of Serbia

Jovana Kisin^{1*}, Svetlana Mihić², Jelena Ignjatović³

^{1,2}Univerzitet Educons, Fakultet poslovne ekonomije, Vojvode Putnika 85-87, 21208 Sremska Kamenica, Srbija / University Educons, Faculty of Business Economics, Vojvode Putnika 85-87, 21208 Sremska Kamenica, Serbia

³Mlekara Šabac A.D., Krsmanovača bb, 15000 Šabac, Srbija / Mlekara Sabac, Krsmanovaca bb, 15000 Sabac, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 23.12.2020, Rad prihvaćen / Accepted: 11.08.2021.

Sažetak: Pandemija COVID-19, pored zdravstvene krize svetskih razmera, snažno je ugrozila globalni ekonomski rast i razvoj. Danas, u drugoj godini pandemije, još uvek su velike nepoznanice dužina i dubina ekonomskih posledica koje nas čekaju, ali i trajanje ekonomskog oporavka. Neizostavno se postavlja pitanje kakve su ekonomske posledice pandemije COVID-19 na malu, otvorenu i zavisnu privredu kakva je Srbija? Uprkos pandemiji, kako bi se ostvarili planirani ekonomski rezultati Srbija zadržava kontinuitet i posvećenost ključnim nacionalnim prioritetima – povećanje javnih investicija u zdravstveni sistem, saobraćajnu, energetske i komunalnu infrastrukturu. Obzirom da je cilj ekonomskog razvoja stvaranje uslova za širenje materijalne baze celog društva radi obezbeđenja društvenog blagostanja, ovaj rad je posvećen analizi ekonomskih aspekata pandemije COVID-19 u slučaju Republike Srbije. U radu su predstavljeni prioriteti ekonomskog razvoja Srbije, osvrtno na uspešnost sprovođenja razvojne strategije usled vanrednih okolnosti, kao i priprema za buduće izazove u cilju bolje ekonomske perspektive i očuvanja privredne aktivnosti na što višem nivou. Takođe, prezentovani su i relevantni makroekonomski pokazatelji, kao merila aktuelnog stanja privrede pogođene pandemijom, zajedno sa predlozima za brži ekonomski razvoj Srbije u postpandemijskom periodu.

Ključne reči: ekonomske posledice, pandemija COVID-19, Srbija.

Abstract: The COVID-19 pandemic, in addition to the global health crisis, has strongly threatened global economic growth and development. Today, in the second year of the pandemic, the length and depth of the economic consequences that await us, and duration of the economic recovery, are still great unknown. The question inevitably arises, what are the economic consequences of the COVID-19 pandemic on a small, open and dependent economy such as Serbia? Despite the pandemic, in order to achieve the planned economic results, Serbia maintains continuity and its commitment to key national priorities - increasing public investments in the health system, transport, energy and communal infrastructure. Considering that the goal of economic development is to create conditions for expanding the material base of the entire society in order to ensure social welfare, this paper is devoted to the analysis of economic aspects of the COVID-19 pandemic in the case of the Republic of Serbia. The paper presents the priorities economic development of Serbia, its attempts to maintain implementation of the development strategy despite pandemic, as well as preparation for the future challenges in order to improve the economic perspective and preservation of the economic activity. Also, relevant macroeconomic indicators are presented, as measures of the current state of the economy affected by the pandemic, together with proposals for faster economic development of Serbia in the post-pandemic period.

Keywords: economic consequences, pandemic COVID-19, Serbia.

¹orcid.org/0000-0002-3064-8567, e-mail: jovanna.kisin@gmail.com

²orcid.org/0000-0002-4221-685X, e-mail: svetlanamihic@gmail.com

³orcid.org/0000-0001-9946-6916, e-mail: jignjatovic985@gmail.com

UVOD / INTRODUCTION

Ekonomski usponi i padovi karakteristika su tržišnih ekonomija, koje su kroz istoriju bile uslovljene prirodnim katastrofama, ratnim sukobima i smrtonosnim bolestima koje su pogađale čovečanstvo (Prašćević, 2020). COVID-19 pandemija promenila je uslove života u XXI veku, kreirala novu realnost, ugrozila javno zdravlje i egzistenciju čovečanstva. Nije iznenađujuće što su pojedini autori pandemiju COVID-19 označili kao fenomen poznat kao "Crni labud", fenomen koga karakterišu retkost u pojavljivanju, izuzetno velik uticaj i značaj na ekonomiju i mogućnost retrospektivne predvidljivosti (Munitlak Ivanović i dr., 2021). Kao prva ekonomska posledica pandemije najavljena je ekonomska kriza koja se manifestuje rastom nezaposlenosti, padom proizvodnje, logistike, smanjenjem potrošnje i rastom siromaštva. Ipak, kako se posledice ekonomske krize prvenstveno javljaju u socijalnom polju, jer porast nezaposlenosti direktno utiče na porast siromaštva koje biva praćeno povećanjem imovinskih razlika u društvu (to može biti izvor mnogih sukoba, u kojima, najčešće, siromašni traže socijalnu pravdu), učestalim protestima, štrajkovima i pobunama (Mićunović, 2020). Vlada Srbije je neposredno nakon izbijanja pandemije proglasila vandrednu situaciju, koja je podrazumevala epidemiološke mere različitog stepena organičenja. Takođe, došlo je i do pada ekonomske aktivnosti, dok je investiciona aktivnost usporena. Od aprila 2020. godine osetan je bio pad industrijske proizvodnje, spoljnotrgovinske razmene i unutrašnje potrošnje, zastoj saobraćaja (zabrana kretanja), turizma i ugostiteljskih usluga koje su bile izazvane prekidom kontakta stanovništva zbog virusa (Stamenković, 2020). Ekonomski oporavak će zavistiti od toga kako će se pandemija razvijati ubuduće. Pandemija je uticala na gotovo sve sfere života, dok se privreda pominje kao jedan od razloga zbog kojih je nemoguće ponovo zatvoriti zemlju, iako se smatra da je Srbija u mnogo boljoj poziciji nego mnoge evropske zemlje (Stevanović, 2020). Sa druge strane, recesija i fiskalne mere za ublažavanje posledica pandemije za posledicu imaju rast budžetskog deficita i javnog duga (Fiskalni savet, 2020). I pored toga, državni zvaničnici često navode da Srbija ima dovoljno sredstava i da će krizu podneti lakše nego druge zemlje (Obradović, 2020). Prema prognozama relevantnih institucija (Svetska Banka, 2020), povratak ekonomije Srbije na stanje pre nastanka pandemije očekuje se već ove godine i biće zasnovan na povećanoj investicionoj aktivnosti i ličnoj potrošnji. Kako pandemija još uvek nije završena, još uvek se ne znaju ni njene posledice, pa se postavlja pitanje šta će nam doneti postpandemijski period?

1. MATERIJALI I METODE /
MATERIALS AND METHODS

Ovo ciljno usmereno istraživanje bazirano je na analizi podataka i sintezi teorijskih i empirijskih činjenica. Metodološki okvir ovog istraživanja zasnovan na desk research metodi i uključuje osnovne metode, kao što su analiza i sinteza, dedukcija i indukcija u donošenju zaključaka, ali i opštenaučne metode, poput deskriptivne i komparativne analize. Takođe, korišćen je i metod prikupljanja primarnih podataka, metod analize sadržaja naučnih radova, objavljenih tekstova i dokumenta koji se odnose na ekonomske posledice pandemije COVID-19, prvenstveno na nacionalnom nivou, kao i sistematizacija prikupljenih informacija prema ciljevima istraživanja. Osnovni cilj ovog rada je analiza ekonomskih aspekata pandemije COVID-19 u slučaju Srbije, i to iz dva ugla: 1. pregledom kvantitativnih podataka ključnih pokazatelja makroekonomskih kretanja i 2. analiza uticaja pandemije na prioritete ekonomskog razvoja Srbije. Polazna hipoteza je da pandemija ima negativne ekonomske posledice, kako u pogledu pogoršanja ključnih pokazatelja stanja privrede, tako i u pogledu usporavanja ekonomskog razvoja Srbije. Predmet istraživanja je efekat pandemije COVID-19 na ekonomski rast i razvoj Srbije. Fokus empirijskog dela istraživanja je na pregledu i analizi osnovnih indikatora makroekonomskih kretanja za 2020. godinu u odnosu na 2019. godinu, kako bismo sumirali ekonomske posledice prve godine pandemije. Za potrebe ovog istraživanja korišćeni su izvori potpune i srodne sadržine, savremena literatura, relevantni naučni radovi i ažurirane baze podataka. Originalnost rada postignuta je analizom usmerenom ka postavljenom cilju istraživanja, kritičkom vrednovanju saznanja i preporukama autora. Dodatna vrednost, pre svega, ogleda se u aktuelnosti teme i važnosti definisanog cilja analize. Značaj istraživanja se ogleda u teorijsko-analitičkim saznanjima o ekonomskim promenama usled krize izazvane pandemijom COVID-19.

2. REZULTATI I DISKUSIJA /
RESULTS AND DISCUSSION***Uticaj pandemije COVID-19 na makroekonomska kretanja u Srbiji /******The impact of the COVID-19 pandemic on macroeconomic trends in Serbia***

Pandemija koronavirusa je prisutna skoro svim zemljama sveta, zarazivši milione i dovela do prekida privrednih aktivnosti usled epidemioloških mera različitog stepena. Brojni autori su saglasni da je pandemija COVID-19 pokrenula najdublju ekonomsku recesiju još od 30-tih godina prošlog veka i Velike depresije. Evropa, posmatrana kao jedinstveno

tržište od posebnog značaja za Srbiju, sa padom privredne aktivnosti od -6,6% u 2020. godini, ekstremno je pogođena posledicama pandemije, dosta više od globalnog proseka (-3,3%). U padu grupe naprednih ekonomija (-4,7%), pojedine evropske zemlje zavisne od turizma i usluga su među prvima na listi najpogođenijih, kao što su Italija (-8,9%), Španija (-11%) Francuska (-8,2%) i Velika Britanija (-9,9%). Nemačka sa nešto boljim rezultatom od -4,9% u 2020. godini, pokazala je veću otpornost na vanredne okolnosti. Zemlje u razvoju imaju bolji rezultat (-2,2%), na čelu sa Kinom, jedinom globalnom ekonomijom koja je ostvarila rast u 2020. godini (2,3%) (MMF, 2021). Za Srbiju, kao malu, otvorenu i zavisnu ekonomiju, privredna kretanja u evrozoni su važan faktor privrednog rasta. Ekonomska aktivnost najznačajnijih spoljnotrgovinskih i investicionih partnera Srbije (pre svega Nemačke i Italije), koja je poprimila recesioni karakter u 2020. godini, potpuno očekivano počela se prelivati na srpsku privredu (Evropska Komisija, 2020). Dramatičan pad privredne aktivnosti u evrozoni ima posledice na srpsku privredu pre svega kroz smanjenje tražnje za našim izvoznim proizvodima i uslugama, kao i drastičnu redukciju stranih direktnih investicija. Poštoje mišljenja da će se sadašnje stanje krize privrede u evrozoni na Srbiju prelitati tek za godinu dana (Kisin i dr. 2020). Ekonomske posledice prve godine pandemije u Srbiji, kako na makro tako i na mikro nivou, su ispod globalnog, evropskog ali proseka zemalja u razvoju. Jedan od razloga tome je činjenica da je nekoliko godina pre pandemije, Srbija ojačala svoju ekonomsku poziciju zahvaljujući većim stopama privrednog rasta, te se u tom smislu može se reći da je u dobrom ekonomskom stanju dočekala pandemiju. Srbiju su pratile ekonomske posledice

pandemije svojstvene svim privredama – pad proizvodnje, pad spoljnotrgovinske razmene, rast zaduženosti države, snažno pogođeni pojedini sektori. Međutim, u ovako globano strašnim okolnostima, a na osnovu sumiranja ekonomskih posledica 15 meseci pandemije, činjenica je Srbija nije imala toliko dramatičan ekonomski pad. Prvenstveno, razlog tome je pogodna struktura privrede Srbije na koju slabije utiču negativni efekti ovakve krize. Srbije je zemlja u kojoj visoko učešće privredi ima poljoprivreda, prehrambena industrija, odnosno proizvodnja egzistencijalnih proizvoda, što su sektori koji nisu bili pogođeni krizom. Delatnosti koje su snažno pogođene krizom, poput turizma ili proizvodnja trajnih potrošnih dobara, imaju mali udeo u strukturi BDP-a Srbije. Dobra poljoprivredna sezona i povoljne cene uticale na manji pad BDP, kao i to što je Srbija ušla u pandemiju sa relativno visokom stopom rasta, za razliku od većine evropskih zemalja koje su imale privredno usporavanje. Na manji pad BDP-a uticaj je imao snažan fiskalni stimulans kroz paket pomoći države privredi i građanima, ali zbog kojeg, druge strane, imamo za posledicu značajan rast budžetskog deficita (Arsić, 2021). Na osnovu analize pokazatelja rezultati istraživanja pokazuju da su ekonomske posledice vezane za pandemiju COVID-19 postale vidljive već u martu 2020. godine. Izbor makroekonomskih indikatora prezentovanih u tabeli broj 1 nam pomaže da kvatifikujemo i bolje razumemo ekonomski uticaj koronavirusa u 2020. godini. Prikazani makroekonomski pokazatelji, kao merila posledica i stanja privrede pogođene pandemijom, pokazuju nam da Srbija ostvarila pad BDP-a od -1% u 2020. godini, što je značajno manje od globalnog proseka i proseka zemalja u razvoju.

Tabela 1 - Osnovni indikatori makroekonomskih kretanja
Table 1 - Basic indicators of macroeconomic trends

	2019.	2020.
Godišnja stopa rasta BDP-a	4,2	-1,0
Konsolidovani deficit/suficit, % BDP-a	-0,2	-8,1
Potrošačke cene, stopa rasta %	1,9	1,3
Devizne rezerve NBS, mil. EUR	13378	13492
Javni dug, % BDP	52,9	58,2
Izvoz robe, stopa rasta %	7,7	-2,8
Uvoz robe, stopa rasta %	8,9	-3,8
Deficit robne razmene, % BDP-a	-13,8	-12,7
Strane direktne investicije, neto, % BDP-a	7,7	6,2
Stopa nezaposlenosti, %	10,4	9,0
Prosečna neto zarada, RSD	54919	60073

Izvor / Source: Ministarstvo finansija Republike Srbije - <https://mfjin.gov.rs/>

Prema zvaničnim podacima, rast BDP-a Srbije u prvom kvartalu 2020.godine iznosio je 5,2%. Drugi

kvartal 2020. godine je imao snažan pad BDP-a od -6,2%, što ukazuje o jasno vidljivim posledicama krize. U trećem kvartalu prošle godine usledio je postepen

oporavak privredne aktivnosti potvrđen ostvarenim realnim padom od -1,4%, što je značajno bolje ali je i dalje daleko ispod svojih vrednosti u odnosu na predhodnu godinu. Četvrti kvartal, i pored najsnažnijeg talasa epidemije u novembru i decembru, imao je pad od -1,1% kao posledica drugačijeg pristupa mera sa sprečavanje širenja koronavirusa u odnosu na početak pandemije (RZS, 2021). Takođe, uočeno je da postoji izražena sektorska razlika, od dramatičnog pada do snažnog rasta pojedinih sektora. U poređenju sa rezultatima makroekonomskih pokazatelja za 2019. godine, tokom 2020. godine evidentirano je pogoršanje kod većine makroekonomskih pokazatelja kao posledica krize izazvane koronavirusom. Ipak, ranije prezentovani globalni i evropski podaci pokazuju nam prilično lošije pokazatelje za 2020. godine, i u tom smislu Srbija je bila umerenije pogođena krizom. Od stope pada BDP-a, preko deficita robne razmene, do nivoa stranih direktnih investicija, Srbija je provedenim epidemiološkim i ekonomskim merama uspela da očuva privrednu aktivnost na što višem nivou u datim okolnostima. Iznenađujući su podaci da je za pojedine indikatore ostvaren rast u 2020. godini. Mikro i mala preduzeća su okosnica privrede Srbije i direktno zapošljavaju najveći broj ljudi, dok indirektno imaju mnogo širi društveni uticaj na kvalitet života za preko 3 miliona ljudi u Srbiji. To razlog zbog kog je veliki ekonomski izazov u pandemijskim uslovima sačuvati likvidnost i radna mesta u mikro i malim preduzećima (Janković i dr., 2021). Očuvanje zaposlenosti je primarni ekonomski cilj u uslovima kovid-krize. U tom kontekstu, važno je istaći uspešnost Srbije jer je prema zvaničnim podacima ostvaren pad stope nezaposlenosti na 9%, potpuno atipično za aktuelne i dominantne trendove kretanja. Ovako povoljnu situaciju na tržištu rada, uprkos negativnim efektima pandemije, u velikoj meri doprineo je paket ekonomskih mera države koji je pre svega bio koncipitran tako da obezbedi održavanje privredne aktivnosti, posebno u pogledu očuvanja radnih mesta, tako da je prema ovom rezultatu paket pomoći bio izuzetno uspešan. Tokom prošle godine, potvrdila se potreba za fleksibilnim oblicima zapošljavanja, koja je postojala i pre krize, što ukazuje na neophodnost temeljne reforme Zakona o radu koji ne prepoznaje brojne nove forme radnog angažovanja, kao što su rad na platformama, rad na projektima, konsultantski rad, "rad na dan", itd. Prosečna bruto zarada u dinarima je porasla za oko 10% u 2020. u odnosu na godinu pre krize. Srbija je u poslednjih pet godina značajno smanjila fiskalni deficit, međutim ovaj povoljan trend kretanja nije mogao da se nastavi u 2020. godini. Prema prezentovanim podacima za 2020. godinu najveća zabrinutost je zbog velikog rasta budžetskog

deficita, i potpuno očekivano znatno povećanje javnog duga koji se do kraja 2020. godine popeo na 58,2% udela u BDP-u (Tabela 1). Ovo povećanje je direktna posledica povećanih izdataka za potrebe zdravstvenog sistema i realizaciju pomoći države privredi i stanovništvu. Prisutne neizvesnosti u vezi sa trajanjem pandemije, efikasnošću vakcinacije, kao i eventualnim potrebama za dodatnom pomoći privredi, utiču na model i brzinu oporavka privrede. Rezultati za prvi kvartal 2021. godine su ohrabrujući i pokazuju da je Srbija vratila pozitivan trend kretanja, ostvarivši rast od 1,2% (RZS, 2021). Srednjoročne analize oporavka Srbije projektuju postepenu stabilizaciju javnih finansija i usmeravanje fiskalnog prostora na što veći nivo kapitalnih ulaganja. Rast domaće potrošnje i realizacija planiranih javnih investicija ključan su faktor stvaranja osnova za dinamičan privredni rast i razvoj u budućnosti. Prema trenutnim makroekonomskim projekcijama, kumulativna stopa rasta BDP-a u periodu 2021-2023. godine iznosiće 14,6%, odnosno srpska privreda će prosečno godišnje rasti po stopi od 4,7%. Snažan rast od oko 6% se predviđa za tekuću godinu, dok se u naredne dve godine on stabilizuje na oko 3% rasta BDP-a. Prema alternativnom scenariju, u koji je ugrađena potencijalna materijalizacija rizika koji su vezani za produženu neizvesnost u pogledu toka pandemije, manifestuje se sporiji oporavak spoljnotrgovinske i investicione aktivnosti. Ovakva kretanja izazvala bi prvenstveno mnogo nižu stopu privrednog rasta u 2021. godini i to 3,2%, odnosno u srednjoročnom scenariju po 3% u 2022. i 2023. godini (Ministarstvo finansija, 2021).

Prioriteti ekonomskog razvoja Srbije u uslovima pandemije COVID-19 /

Priorities of economic development of Serbia in the conditions of the COVID-19 pandemic

Teško je ostati posvećen ciljevima privrednog razvoja u pandemijskim uslovima koji nose snažne ekonomske posledice i zahteve. Pandemija je brojnim zemljama prebacila fokus sa prioriteta ekonomskog razvoja na zdravstveno-ekonomski opstanak. Još uvek veoma je teško govoriti o ekonomskom napretku, pogovoro u trenutku kada pandemija još uvek traje, bez naznaka kada će ona zaista završiti i koliko će biti efikasan proces imunizacije i ekonomskog oporavka. Iz istih razloga, prerano je i za sveobuhvatno proučavanje njenog uticaja je na ekonomski razvoj. Sama pandemija je i dalje nepredvidiva, brojne su mutacije virusa, ali je i efikasnost i efektivnost procesa vakcinacije još uvek neizvesna. Takođe, zbog povećanih izdataka za zdravstvo i snažnog državnog intevencionizma, postoji mogućnost negativnog privrednog rasta usled fiskalne kontrakcije i talasa mera štednje (Janković i dr., 2021). Srbija ima

bogatu bazu strateških dokumenta o prioritetima razvoja, sa pratećim akcionim planovima. Brojne oblasti su pokrivene planskim razvojem definisanim u različitim strategijama – od Strategije reformisanja javne uprave do 2030. godine i Strategije zapošljavanja u Srbiji do 2026. godine, preko Strategije naučnog i tehnološkog razvoja republike Srbije 2021-2025. godine, “Moć znanja”, Strategija razvoja veštačke inteligencije do 2025. godine i Fiskalne strategije za 2021. godinu, do Strategije razvoja pravosuđa 2020-2025. godine, Strategije održivog urbanog razvoja Srbije do 2030. godine i Strategije javnog zdravlja u Srbiji do 2026. godine (Vlada Republike Srbije, 2021). Ovo je samo manji deo razvojnih planova čija uspešna realizacija treba da obezbedi ekonomski razvoj, poboljšanje standarda i kvaliteta života građana Srbije. Sve navedeno u teoriji izgleda veoma impresivno, međutim situacija sa koronavirusom je razvoj u mnogim oblastima u većoj ili manjoj meri usporila, pa čak i potpuno prekinula. Takođe, primećuje se činjenica da Srbija nema dve ključne strategije - Strategiju održivog razvoja Srbije (poslednja iz 2008.) i Strategiju privrednog razvoja Srbije (poslednja do 2012.) koja bi trebala biti osnova za sve ostale pojedinačne strategije. Uočen je veliki broj novih strateških dokumenta za period od 2021. godine, u nadi za uspešnu realizaciju i bolja vremenima, ali opet nedostaje celovit plan izlaska iz COVID-19 krize sa prioritetima za postpandemijski period, koju su već mnoge zemlje odavno definisale. Uprkos uslovima pandemije, Srbija od početka 2020. godine pokušava da ostane posvećena razvojnoj strategiji i ključnim prioritetima ekonomskog razvoja, koliko to vanredne mogućnosti dozvoljavaju. Na kraju 2019. godine Srbija je predstavila investicioni plan za budućnost “Srbija 2025.”, koji se će se 14 milijardi evra uložiti za realizaciju mnogobrojnih projekata. Ključne tačke plana za budućnost su regionalno povezivanje i razvoj, institucionalne reforme, produbljivanje finansijskog tržišta, reforma obrazovanja, osnaživanje javnih preduzeća i održiva ekonomija, sve sa ciljem da Srbija postane bolje mesto za život (Predsedništvo Republike Srbije, 2019). Prioriteti plana su mladi (izgradnja stanova za mlade, podsticanje nataliteta, izgradnja novih vrtića), zdravstvo (nove bolnice, klinike, oprema), putna infrastruktura (novi autoputevi, rekonstrukcija postojećih puteva, metro u Beogradu, razvoj saobraćaja na vodi), poljoprivreda (navodnjavanje, komasacija, itd.), kanalizacioni sistemi i sistemi za preradu vode, ulaganja u infrastrukturu u oblasti turizma i energetike, veće investicije u obrazovanje, nauku, inovacije, digitalizaciju, nove tehnologije, kulturu i sport. Realizaciju razvojnih projekata definisanih u ovom programu u velikoj meri je sprečili su novi prioriteti usled pandemije, iako zvanično plan

ostaje pravac razvoja u narednim godinama (Vlada Republike Srbije, 2021). Postoje mišljenja da je plan “Srbija 2025” finansijski neodrživ, naročito posle krize. Uporedo sa najavljenim rastom plata i penzija, plan podrazumeva veliko dodatno zaduživanje zemlje za koji ne postoji fiskalni prostor zbog velikog rasta javnog duga i pada bruto društvenog proizvoda u 2020. godini. Neupitna je potreba za povećanjem javnih investicija u Srbiji, jer je zemlja decenijama nedovoljno ulagala u saobraćajnu, zdravstvenu, energetsku i komunalnu infrastrukturu, ali prvenstveno je neophodno uraditi analizu troškova i koristi, kao i organizovanje javne rasprave i poštovanje svih procedura, kako bi se izbeglo rasipanje novca (Arsić, 2021). U Srbiji su ključni ekonomski pravci razvoja definisani Programom ekonomskih reformi, koji kao najvažniji strateški dokument u ekonomskom dijalogu sa EU, sadrži okvir makroekonomske i fiskalne politike, detaljan prikaz strukturnih reformi koje treba da doprinesu povećanju konkurentnosti nacionalne ekonomije, stvaranje privrednog rasta i razvoja, kreiranje novih radnih mesta i uslova za bolji život građana Srbije. Izveštaj o sprovođenju planiranih aktivnosti u okviru 22 strukturne reforme planirane za 2020. godinu pokazuje da je zbog pandemije realizacija bila veoma otežana (Ministarstvo finansija, 2021). Zbog mobilizacije sredstava za borbu protiv COVID-19, sredstva su često bila preuserena za druge namene i često je dolazilo je do odlaganja planiranih aktivnosti, tako da je ukupna realizacija za 2020. godinu je bila oko 60% planiranih aktivnosti (Kalkucija autora prema Izveštaju o sprovođenju strukturnih reformi iz Programa ekonomskih reformi za 2020-2022. godinu (Ministarstvo Finansija Republike Srbije, 2021)). Pojedine reforme su imale izuzeto slabu realizaciju, čak ispod 20% planiranih aktivnosti i tu spadaju na primer: “Unapređenje vođenja registra poljoprivrednih gazdinstava i odobravanje nacionalnih podsticaja u poljoprivredi kroz razvoj portala – eAgrar” ili “Unapređenje adekvatnosti, kvaliteta i targetiranosti mera socijalne zaštite”. Sa druge strane, najuspešnije su bile reforme sa realizacijom preko 80% tokom 2020. godine, kao što su: “Pojednostavljenje postupaka za poslovanje privrednih subjekata – ePapir”, “Transformacija poreske uprave”, “Podrška održivom finansiranju naučnoistraživačke delatnosti”, “Povećanje dostupnosti elektronske uprave građanima i privredi”, “Unapređenje servisa elektronske uprave i obrazovanja kroz razvoj nacionalne informacione-komunikacione infrastrukture” i “Unapređenje nacionalne politike zapošljavanja u skladu sa dobrom praksom i standardima EU” Ostale strukturne reforme su imale polovičan učinak sprovođenja planiranih aktivnosti. Posebno ističemo da su reforme pod

nazivom “Uspostavljanje održivog sistema finansiranja zaštite životne sredine” i “Uvođenje koncepta cirkularne ekonomije kroz definisanje strateškog okvira” imale realizaciju od 40% prema dostupnom izveštaju (Ministarstvo finansija, 2021). U okviru

najnovijeg Programa ekonomskih reformi za 2021-2023. godinu, definisane su 24 prioritetne reforme podeljene u osam ključnih oblasti, prezentovanih u tabeli 2.

Tabela 2 - Program ekonomskih reformi za period od 2021. do 2023. godine
Table 2 - Program of economic reforms for the period from 2021 to 2023

Oblast	Strukturalna reforma
Reforma tržišta energije i transporta	Razvoj energetskeg tržišta uz izgradnju energetske infrastrukture
	Unapređenje uslova za povećanje energetske efikasnosti kroz harmonizaciju zakonodavnog okvira i uspostavljanje održivog načina finansiranja projekata energetske efikasnosti
	Reforma železnice kroz usaglašavanje regulatornog okvira i unapređenje bezbednosti
Poljoprivreda, industrija i usluge	Unapređenje procesa komasacije
	Unapređenje sistema finansijske podrške poljoprivredi kroz digitalizaciju i automatizaciju procesa
	Unapređenje konkurentnosti poljoprivrede
	Podizanje konkurentnosti industrije
	Uvođenje koncepta cirkularne ekonomije
Poslovni ambijent i borba protiv sive ekonomije	Unapređenje kvaliteta pružanja javnih usluga kroz optimizaciju i digitalizaciju administrativnih postupaka - ePapir
	Transformacija Poreske uprave
	Uvođenje novog modela fiskalizacije i prelazak na elektronsko fakturisanje
	Unapređenje geoprostornog sektora kreiranje strateške digitalne platforme kao podrška investicionom odlučivanju
Istraživanje, razvoj, inovacije i digitalna transformacija	Unapređenje upravljanja prostornim razvojem u Republici Srbiji kroz uspostavljanje digitalne platforme eProstor
	Podrška naučnoistraživačkoj delatnosti kroz jačanje naučnoistraživačkih kapaciteta
	Unapređenje institucionalne podrške za razvoj pametnih specijalizacija i inovacija
	Povećanje dostupnosti eUprave unapređenjem infrastrukture i uvođenjem novih tehnologija
Reforme u oblasti ekonomskih integracija	Razvoj i unapređenje nacionalne informaciono-komunikativne infrastrukture
	Unapređenje uslova i uklanjanje prepreka trgovini
Obrazovanje i veštine	Bezbedan i kvalitetan proizvod – faktor razvoja industrije
	Kvalifikacije orijentisane prema potrebama tržišta rada
Zapošljavanje i tržište rada	Digitalizacija sistema obrazovanja i uvođenje jedinstvenog informacionog Sistema obrazovanja
	Unapređenje ambijenta za podsticanje, podršku i praćenje cirkularnih i ekonomskih migracija
Socijalna zaštita, inkluzija i zdravstvena zaštita	Unapređenje adekvatnosti, kvaliteta i targetiranosti mera socijalne zaštite
	Digitalizacija zdravstvenog sistema

Izvor / Source: Ministarstvo finansija Republike Srbije - <https://mf.in.gov.rs/>

Svaka od prioritetnih reformi koje treba Srbiju da drže na koloseku ekonomskog rasta i razvoja ima definisane planirane aktivnosti po kvartalima, indikatore rezultata, očekivani uticaj na konkurentnost, socijalne ciljeve i životnu sredinu, procenjene troš-

kove, predviđene izvor finansiranja i potencijalne rizike (Ministarstvo finansija, 2021). Kada okolnosti diktiraju zdravstvenu i ekonomsku ugroženost, realizacija planova ekonomskog razvoja u brojnim oblastima idu u “drugi plan”. Ipak, pandemija koronavirusa

istakla je mnoge prioritete ekonomskog razvoja koji su dugo prustutni, ali realizacija nije bila potpuna. U prvom redu, pandemija nam je potvrdila važnost primene i razvoja digitalizacije, pogotovo u upravljanju kriznim situacijama, tako da je značaj naprednih informacionih tehnologija u formiranju modela održivog razvoja (Janković I dr., 2020) presudan i ima opravdano veoma važno mesto u nacionalnim prioritetima kojima treba ostati posvećen. Unapređenje elektronske uprave i elektronskog poslovanja uvođenjem novih digitalnih alata za javnu upravu i privredne subjekte (eDostava, ePlaćanje, ePoslovanje), smanjenje sive ekonomije, unapređenje poreskog sistema, razvoj i reforme sektora zdravstva, digitalizacija kroz razvoj sistema eZdravstvo, eProstor, eAgrar i niz drugih reformi su samo neki od ekonomsko-razvojnih ciljeva koji ne bi trebalo izostaviti u budućnosti (NALED, 2020).

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Pored nezapamćene krize javnog zdravlja, pandemija COVID-19 je snažno ugrozila globalnu ekonomiju. Gotovo sve zemlje koje su noseći stubovi globalne ekonomije imale su pad privredne aktivnosti i rast nezaposlenosti, kao najznačajnije ekonomske posledice pandemije. Iako je srpska privreda povećala rezistentnost na vanredne okolnosti usled poboljšanja makroekonomske pozicije u godinama pre krize, ipak kao mala i otvorena privreda, značajno je izložena efektima krize. Zbog strukture privrede i paketa mera pomoći privredi i stanovništvu, uprkos teškim uslovima pandemije i znatnim vanrednim izdacima, Srbija je 2020. godine zadržala makroekonomsku stabilnost i imala manji pad privredne aktivnosti u odnosu na prosek zemalja u razvoju. Pomoć države za ublažavanje posledica pandemije su bile spasonosne za veliki broj preduzeća, pogotovo mikro i malih, da zadrže svoje radnike, tako da Srbija nije imala pad stope zaposlenosti, što je još jedan od pozitivnih rezultata. Veliki rast je imao budžetski deficit, i sa tim očekivani rast javnog duga, što u budućnosti može da bude potencijalna opasnost za stabilnost javnih finansija, pogotovo ako dođe do rasta kamatnih stopa. Srbija ima limitiran prostor za buduće pakete podsticaja i ne bi trebalo više da se zadužuje, ukoliko se želi voditi odgovorna makroekonomska politika. Za dinamiku oporavka, Srbiji je izuzetno važan faktor privredna kretanja u Evrozoni. Ipak, prognoze za Srbiju ukazuju da postoji mogućnost brzog oporavka privrede u narednim godinama, sa višim stopama rasta BDP-a, uslovljeno fiskalnom stabilizacijom, permanentnim povećanjem javnih investicija i rastom domaće tražnje. Uprkos pandemiji koja je surovo nametnula svoje prioritete, Srbija je u skladu sa mogućnostima pokušala da ostane u

pravcu ključnih nacionalnih prioriteta postavljenih pre početka pandemije. Preporuka je zadržavanje trenda povećanja javnih investicija u zdravstveni sistem, saobraćajnu, energetske i komunalnu infrastrukturu, zaštitu životne sredine, što bi direktno uticalo na veću stopu rasta BDP-a i bržeg ekonomskog razvoja Srbije. Pandemije su se dešavale u prošlosti, ali postoji saglasnost da nas verovatno ovakve zdravstveno-ekonomske krize periodično čekaju u budućnosti. Stoga, prva lekcija pandemije COVID-19 je potvrdila jasnu potrebu za ulaganjem u sektor zdravstva. Druga lekcija, bi se moglo reći da je razvoj digitalizacije, jer smo njenu ulogu i značaj snažno osetili u proteklom periodu. Pored navedenog, lokalni ekonomski razvoj, suzbijanje sive ekonomije, unapređenje poreskog sistema, dalji razvoj e-uprave i uvođenje novih digitalnih alata u javnom i privatnom sektoru, projekti zaštite životne sredine i energetske tranzicije, podrška prelasku na "zelenu ekonomiju" su samo neki od istaknutih prioriteta budućeg ekonomskog razvoja. Budućnost je neizvesna jer ne može se predvideti dužina epidemiološke krize, ali ekonomska neizvesnost je još veća. Dubina ekonomskih posledica pandemije, uspešnost strategija izlaska iz krize, dužina trajanja ekonomskog oporavka i povratka na predkrizni nivo su velika nepoznanica. Osnovna poruka je biti oprezan, prvenstveno zbog opasnosti novih sojeva koronavirusa, kao i dinamike i uspešnosti procesa imunizacije. Zbog ovih objektivnih pretnji, bitno je ostati i ekonomski oprezan, kako bi eventualne buduće zahteve neželjenih okolnosti Srbija dočekala spremno. Neosporno da je usled vanrednih okolnosti došlo do promene nacionalne agende, interesa države i društva. Možda je čak poželjno i potrebno preispitivanje prioriteta dugoročnog razvoja. Bez obzira na COVID-19 krizu, preporuka za Srbiju je fokus na inteziviranje reformskih procesa, poboljšanje poslovnog okruženja, povećanje javnih i privatnih ulaganja, kao i naponi na podizanju kvaliteta infrastrukture. Takođe, iskustvo sa pandemijom nas uči da je neopodno jačanje otpornosti na eksterne šokove i kontinuirano unapređenje menadžmenta vanrednih situacija. Sve više dobija na značaju zdravstvena ekonomija i modeli održivog očuvanja i razvoja ekonomije. Ipak, na kraju rada, ali iznad svega, najvažnije je sačuvati zdravlje, jer samo zdravi ljudi mogu da stvaraju novu vrednost.

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Arsić, M. (2020), *Plan „Srbija 2025“ finansijski neodrživ, naročito posle krize*, Januar 2021. Dostupno na: <https://rs.n1info.com/biznis/milojko-arsic-oplanu-srbija-2025-i-investicijama/> Pristupljeno: Maj 2021.

- [2] Van der Graaf, A., Vroonhof, P. Clarke, M. (2021), *Changing priorities: The impact of COVID-19 on national policy agendas*, Reference No: EF21017, April 2021. Dostupno na: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2021/changing-priorities-the-impact-of-covid-19-on-national-policy-agendas>; Pristupljeno: Maj 2021.
- [3] Vlada Republike Srbije (2021), *Strategije, programi, planovi ...* Maj 2021. Dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije.php>. Pristupljeno: Maj 2021.
- [4] Vlada Republike Srbije (2020), Program „Srbija 2025“ prioritet nove Vlade Srbije, Beograd, Oktobar 2020. Dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/vest/491278/program-srbija-2025-prioritet-nove-vlade-srbije.php>. Pristupljeno: April 2021.
- [5] Janković, M., Jović Bogdanović, A., Gajdobranski, A. (2021), Uticaj pandemije na ekonomski razvoj, *Ecologica*, Vol. 28, No 101 (2021), str. 112-117.
- [6] Janković, M., Jovanović, L., Krasulja, N. (2020). Značaj informacionih tehnologija u formiranju modela održivog razvoja, *Ecologica*, Vol. 27, No. 98, str. 240-247.
- [7] Kisin, J., Ignjatovic, J., Osuch, J. (2020), The impact of the Eurozone economic slowdown on the Serbian economy caused by the COVID-19 pandemic, Book of Abstracts, International Scientific Conference Educons University, Faculty of Business Economics, Sremska Kamenica, Serbia, November 2020
- [8] Loayza, N., Pennings, S. (2020), *Macroeconomic Policy in the Time of COVID-19: A Primer for Developing Countries*. Research and Policy Briefs, no. 28, World Bank, Washington, DC. pp. 1-9. Dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33540>. Pristupljeno: April 2021.
- [9] Mićunović, D. (2020), *Pandemija i njene posledice*. Fondacija Centar za demokratiju. Jul, 2020. Dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/vest/12084/pandemija-i-njene-posledice> Pristupljeno: April 2021.
- [10] Međunarodni monetarni fond - MMF (2021), *World Economic Outlook – Managing divergent recoveries*, April 2021. Preuzeto sa: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>. Pristupljeno: April 2021.
- [11] Ministarstvo finansija Republike Srbije (2021), *Maakroekonomski i fiskalni podaci*, Maj 2021. Dostupno na: <https://mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci>. Pristupljeno: Maj 2021.
- [12] Ministarstvo finansija Republike Srbije (2021), *Teukuća makroekonomska kretanja*, Mart 2021. Dostupno na: https://www.mfin.gov.rs/upload/media/7tCGUY_606dc5bc51531.pdf. Pristupljeno: Maj 2021.
- [13] Ministarstvo finansija Republike Srbije, (2021). Program ekonomskih reformi za period od 2021. do 2023. godine, Beograd, januar 2021. Dostupno na: https://www.mfin.gov.rs/upload/media/x0jTvR_604789b2d8394.pdf. Pristupljeno: Maj 2021.
- [14] Munitlak Ivanović, O., Vujić, M. (2021), Posledice delovanja COVID-19 na ekonomski sektor i životnu sredinu, *Ecologica*, Vol. 28, No 101 (2021), str. 118-124
- [15] Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj – NALED (2020), *Razvoj eUprave, smanjenje sive ekonomije i digitalizacija zdravstva najvažnije reforme na stolu nove Vlade*, Jul 2020. Dostupno na: <https://naled.rs/vest-razvoj-euprave-smanjenje-sive-ekonomije-i-digitalizacija-zdravstva-najvaznije-reforme-na-stolu-nove-vlade-3832>. Pristupljeno: April 2021.
- [16] Obradović, M. (2020). Ekonomske posledice COVID-19. *Nova ekonomija*. Br. 70. Dostupno na: <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-70-maj-2020/ekonomske-posledice-covid-19>. Pristupljeno: April 2021.
- [17] Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj – OECD (2021), *OECD Economic Outlook, Interim Report, Strengthening the recovery: The need for speed*, March 2021. Dostupno na: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2020/issue-2_34bfd999-en; Pristupljeno: Maj 2021.
- [18] Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj – OECD (2021), *The COVID-19 crisis in Serbia*, January 2021. Dostupno na: <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Serbia.pdf>; Pristupljeno: Maj 2021.
- [19] Pejtin Stokić, L. (2020). *COVID-19: impact on the Serbian economy and the government recovery package*, ESPN Flash Report 2020/45, European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?pager.offset=10&catId=89&langId>. Pristupljeno: April 2021.
- [20] Prašćević, A. (2020). Ekonomski šok pandemije COVID-19 - Prekretnica u globalnim kretanjima. *Ekonomске ideje i praksa*. Br. 37. str. 7-22. Dostupno na: <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/011.pdf>. Pristupljeno: April 2021.

- [21] Predsedništvo Republike Srbije (2019), Predstavljen program "SRBIJA 2025", Decembar 2019. Dostupno na: <https://www.predsednik.rs/presidentar/vesti/predstavljen-program-srbija-2025>. Pristupljeno: April 2021.
- [22] Radić, V., Radić, N., Ravić, N.(2020). Uticaj pandemije korona virusa na ciljeve održivog razvoja i ekonomiju, *Ecologica*, Vol. 27, No. 99, str. 366-375.
- [23] Republički zavod za statistiku – RZS (2021), *Kvartalni nacionalni računi Republike Srbije*, Maj 2021. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/nacionalni-racuni/kvartalni-nacionalni-racuni>, Pristupljeno: Maj 2021
- [24] Stamenković, S. (2020). *Ocena privredne aktivnosti*. Makroekonomske analize i trendovi - MAT. Ekonomski institut. Broj 306/307. Dostupno na: <https://api.pks.rs/storage/assets/MAT%20306,307%202020-07,08.pdf> Pristupljeno: April 2021.
- [25] Stevanović, K. (2020). *Korona virus i privreda Srbije u 2020: "Mi ćemo tek sledeće godine da platimo cenu pandemije"*. BBC News. Decembar 30, 2020. Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55480232> Pristupljeno: April 2021.
- [26] Szmigiera, M (2021), *Impact of the coronavirus pandemic on the global economy - Statistics & Facts*, Maj 2021. Dostupno na: <https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/#dossierSummary>. Pristupljeno: Maj 2021.
- [27] Svetska Banka (2020). *Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19*. Zapadni Balkan - redovni ekonomski izveštaj broj 17. Dostupno na: <https://pubdocs.worldbank.org/en/486361588146392647/WB-RER17-The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Outlook-Hard-Times-Require-Good-Economics-Bosnian.pdf> Pristupljeno: Maj 2021.
- [28] Fiskalni savet Republike Srbije (2020), *Efekat zdravstvene krize na fiskalna i ekonomska kretanja u 2020. godini i preporuke za fiskalnu politiku u 2021. godini*, Jul 2020. Preuzeto sa: <http://www.fiskalnisavet.rs/analize-stavovi-predlozi.php#a210202>. Pristupljeno: April 2021.